

Kryzys czasu w rodzinie jako generator zaniedbania emocjonalnego dziecka

Joanna Stepaniuk

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Skierniewicach

W artykule poruszono jedno z rzadko omawianych w piśmiennictwie zagadnień dotyczących problemu zaniedbania emocjonalnego dziecka w rodzinie, ze szczególnym zaakcentowaniem konieczności podjęcia rozważań na ten temat w aspekcie rodzin pełnych, w tym wyróżniających się wysokim standardem materialnym. Artykuł dzieli się na cztery zasadnicze części. Po krótkim wprowadzeniu przedstawiono problemy współczesnej rodziny, sprowadzając je do refleksji teoretyczno-praktycznej z wykorzystaniem socjologicznego i pedagogicznego piśmiennictwa. Następnie zdefiniowano pojęcie rodziny wraz z ukazaniem jej najważniejszych funkcji. Omówieniu znaczenia relacji wewnątrzrodzinnych i konieczności ich kształtowania, głównie dzięki pielęgnowaniu więzi łączącej rodziców i dzieci, poświęcono osobną część artykułu. Następnie omówiono problem zaniedbania emocjonalnego w rodzinie, określanego często zamiennie jako przemoc psychiczna wobec dziecka czy krzywdzenie emocjonalne dziecka. W ostatniej części ukazano jeden z najbardziej nurtujących współczesne społeczeństwo problemów, a mianowicie kryzys czasu, a wraz z nim kryzys wartości. Zjawisko to ma bezpośrednie konsekwencje dla jakości relacji wewnątrzrodzinnych, potęgując rozluźnianie więzi emocjonalnej między rodzicami a dziećmi, co jest przede wszystkim widoczne w rodzinach osób pracujących, w których praca wypełnia znaczącą część dnia, często również w rodzinach żyjących lub aspirujących do życia na wysokim poziomie społeczno-ekonomicznym, w których głównym problemem staje się nie życie dziecka w biedzie czy niedostatku materialnym, ale zaniedbanie emocjonalne. W podsumowaniu zawarto wnioski wraz z wskazaniem dotyczącymi ewentualnych szans i zagrożeń dla dzieci wychowujących się w rodzinach doświadczających kryzysu czasu.

SŁOWA KLUCZOWE:

DZIECKO, RODZINA, ZANIEDBANIE EMOCJONALNE, KRYZYS CZASU

Każdy okres dziejowy niesie ze sobą wiele możliwości i zagrożeń. Dynamiczne tempo współczesnego życia, zmieniające się warunki życia, postęp naukowo-technologiczny zarówno przyczyniają się do wielu korzystnych przemian w sferze społeczno-kulturowej oraz gospodarczej, jak i generują wiele niebezpieczeństw związanych przede wszystkim z upadkiem trwałych i silnych emocjonalnie relacji międzyludzkich. Niemiecki socjolog Beck (2002) określa współczesne społeczeństwo jako społeczeństwo ryzyka, w którym „podstawowym warunkiem istnienia jest powstawanie i rozkładanie ryzyka, w konsekwencji czego powstają nowe formy życia” (s. 30). Jedną z konsekwencji tego zjawiska jest degradacja bezpośredniości w kontaktach osobowych i zanik powszechnych dotąd naturalnych, a więc bezpośrednich, form nawiązywania znajomości. Jednocześnie swoją dotychczasową wartość traci umiejętność podtrzymywania więzi opartych na rozmowach, spotkaniach, dyskusjach oraz wzajemnej obserwacji własnych uczuć i emocji, tak niezwykle istotnych w zakresie utrzymania konstruktywnych relacji międzyludzkich.

W XXI w. dotychczasowe kontakty bezpośrednie (tzn. *face to face*) zostały zdominowane przez nową formę nawiązywania znajomości. Najczęściej są to znajomości wirtualne oparte na zasadzie relacji bezosobowych, pośrednich, często anonimowych i istniejących w nieprawdziwej, wyimaginowanej rzeczywistości. Metodą nawiązywania tego typu relacji międzyludzkich stało się wykorzystywanie narzędzi internetowych, takich jak komunikatory (np. Skype, Messenger), oraz tabletów i smartfonów. Ta powszechnie panująca, inna i często dziwna, ale nie tak już nowa dla współczesnych ludzi, rzeczywistość nie pozostała bez odzewu w kontekście zaburzenia dotychczasowej stabilności funkcji rodziny oraz struktury więzi wewnątrzrodzinnej.

PROBLEMY WSPÓŁCZESNEJ RODZINY: REFLEKSJA TEORETYCZNO-PRAKTYCZNA

Rodzina jako podstawowa komórka życia społecznego stanowi elementarne spoiwo ładu i bezpieczeństwa funkcjonowania całego społeczeństwa. Stąd też wszelkie zagrożenia dla harmonii życia rodzinnego mogą być przyczyną dysfunkcji życia społecznego. Problematyką rodziny interesują się różne dyscypliny naukowe, m.in. socjologia, pedagogika, psychologia, prawo, antropologia i teologia. Każda z tych nauk przedstawia własne rozumienie pojęcia rodziny, ukazując najważniejsze aspekty jej funkcjonowania, oraz pokazuje jednocześnie znaczenie rodziny dla rozwoju przyszłych pokoleń. Od najdawniejszych czasów zmieniały się forma, wielkość i struktura rodziny. Powszechny w społeczeństwie tradycyjnym klasyczny model rodziny wielopokoleniowej, w której kilka pokoleń mieszkało pod jednym dachem,

a dziadkowie sprawowali opiekę nad wnukami, w obecnych czasach ulega przeobrażeniom i staje się rzadkością. Zachodzące przemiany społeczno-gospodarcze i przeobrażenia demograficzne, a wraz z nimi postępujące zjawiska industrializacji, urbanizacji i ruchliwości społecznej, miały bezpośredni wpływ na rozluźnienie więzi wewnątrzrodzinnych. Jednym z bezpośrednich skutków obserwowanych obecnie zmian w relacjach rodzinnych, jest m.in. to, że dziadkowie coraz rzadziej podejmują się opieki nad wnukami, a ich rolę przejmują instytucje opiekuńczo-wychowawcze lub prywatne opiekunki dziecięce. Współczesna rodzina składa się najczęściej tylko z rodziców i dzieci, którzy zazwyczaj mieszkają z daleka od dziadków, stąd też wnukowie nie mają okazji do częstych i bezpośrednich kontaktów z nimi. Jak zauważa Kwak (1994),

rodzina staje się coraz bardziej zamknięta, odizolowana od najbliższego otoczenia społecznego. Następuje wzrost indywidualizmu i wolności osobistej członków rodziny, upowszechniają się seksualne kontakty przedmałżeńskie i pozamałżeńskie, liberalizują poglądy dotyczące pracy zawodowej kobiet-mężatek. Kierunki dokonujących się przemian przebiegają nie tylko w sferze poglądów na znaczenie i charakter związku małżeńskiego, ale dotyczą również struktury i funkcji rodziny. (s. 27)

Szlendak (2011) przyczyny problemów współczesnej rodziny widzi w istnieniu trzech czynników: niepewności ojcostwa, zróżnicowaniu inwestycji rodzicielskich, a także odmiennych interesów reprodukcyjnych jednostek wchodzących w skład rodziny. Zatem definicji rodziny nie można

ograniczyć do diady, w której brakuje dzieci poddanych opiece. Poza diadą matka-dziecko, gdzie mamy do czynienia z relacją biologiczną, reszta diad w ramach różnych układów rodzinnych jest konstrukcją społeczną, nawet relacja z ojcem (ten jest, jak pamiętamy, zawsze „domniemany” i „społeczny”).

(Szlendak, 2011, s. 113)

W tej sytuacji Szlendak (2011) proponuje nowe spojrzenie na pojęcie rodziny, które można przedstawić inaczej i trochę szerzej: „rodzina to grupa krewnych, powinowatych, przyjaciół oraz innych aktorów skupionych wokół rodzica z dzieckiem, najczęściej matki” (s. 114). W świetle tej definicji powstaje pytanie o nowe, alternatywne formy związków małżeńsko-partnerskich, w tym związki kohabitacyjne. Liczne przemiany w systemach rodzinnych dokonujące się na przestrzeni kilkudziesięciu lat „doprowadziły do powstania nowych formacji (konkubinatu, rodziny

rekonstruowanej, samotnego rodzicielstwa, wolnych związków, związków homoseksualnych). Są one odmienne od wcześniej przyjętych i powszechnie uznawanych” (Słomczyńska, 2014, s. 68). Jak zauważa Błędowska (2015) – badaczka sfery doświadczeń życia rodzinnego par żyjących w kohabitacji – „dzisiaj do rodziny można włączyć inne rodzaje związków, które jeszcze niedawno nie były ujmowane jako rodzina” (s. 247). Z kolei Zaborowska (2014) stawia kluczowe pytanie: „współczesna rodzina – kryzys czy przemiana?” i zauważa, że „struktury rodzinne ulegają rozluźnieniu, przebudowie, a w najgorszych przypadkach rozpadowi. Zmienia się charakter więzi w rodzinie, relacje ulegają osłabieniu, wzrasta indywidualizm, słabnie znaczenie norm obyczajowych i religijnych. Rodzina przestała być trwałym, stałym, określonym układem społecznym” (s. 72–73). Przyczyn takiej sytuacji należy dopatrywać się w skorelowanym układzie różnych okoliczności i przeobrażeń życia społeczno-kulturowego, za które odpowiedzialność ponoszą zmiany makro- i mikroekonomiczne oraz jednostkowo-tożsamościowe. Podobną genezę przemian dokonujących się w rodzinie wskazują dokumenty ONZ. W jej opracowaniach zwrócono bowiem uwagę na dwie grupy czynników. Do pierwszej zaliczono procesy społeczne i zewnętrzne (przekształcenia struktury społecznej i zmiany funkcji społecznych), a do drugiej – procesy indywidualne i wewnętrzne, czyli przemiany w obrębie funkcji rodziny oraz przekształcenia w strukturze jej potrzeb (Adamski, 2002). Do zmiany definicji rodziny dążą współcześnie również ruchy gejowskie i lesbijskie, które podkreślają znaczenie kryterium emocjonalnego dla określenia relacji między partnerami związku (Balcerzak-Paradowska, 2004). Widzimy więc, że czynniki decydujące o przemianach współczesnej rodziny są złożone i niejednoznaczne. Do najpowszechniejszych można zaliczyć: rozwój możliwości edukacyjnych, aktywizację kobiet, konflikty ról płci, upowszechnienie indywidualizmu i silną presję na realizację własnego „ja” oraz trudne warunki ekonomiczne i rynkowe (Firlit-Fesnak, Szyłko-Skoczny, 2009), a także nowe style życia małżeńsko-rodzinnego, w tym znaczący spadek wskaźnika dzietności w krajach Europy Zachodniej oraz Stanach Zjednoczonych (Szlendak, 2011).

Obraz współczesnego społeczeństwa opartego na kapitalizmie i dostępie do wiedzy, w którym znaczącą rolę pełni umiejętne wyszukiwanie informacji przy zastosowaniu najnowszych technologii informacyjno-komunikacyjnych zarysował nowy wizerunek rodziny. Doświadczany od kilku ostatnich dekad kryzys wartości, a tym samym człowieczeństwa, przyczynił się do tego, że zmianie uległy nie tylko wielkość i struktura rodziny, ale przede wszystkim jej funkcje. Trudno jest obecnie jednoznacznie zdefiniować pojęcie rodziny, aby następnie odpowiedzieć na pytanie: jaka powinna być współczesna rodzina? Życie ludzkie w obecnych czasach jest zdominowane przez ustawiczne poszukiwanie wzorców i autorytetów. W związku z tym

odczuwalny jest brak możliwości, by na dłużej utrzymać jedną, wybraną wcześniej wartość czy też jednoznacznie określić, co jest normą społeczną, a co pozostaje już poza nią. Codzienna egzystencja jest niezwykle dynamiczna i nieprzewidywalna, dlatego to, co było modne oraz cenione wczoraj niekoniecznie wzbudzi zachwyt i uznanie w dniu dzisiejszym. Stąd też na gruncie nauk pedagogicznych i socjologicznych powstają liczne kontrowersje w kontekście określenia obrazu udanego życia rodzinnego. Niejednokrotnie temat ten w dostępnych raportach i doniesieniach badawczych zostawał pomięty. Analizując socjologiczno-pedagogiczną literaturę przedmiotu, a więc ważną z punktu widzenia podejmowanej w artykule problematyki, można zauważyć, że zazwyczaj wiele uwagi badacze poświęcają tematyce patologii i dysfunkcji życia rodzinnego, w aspekcie stygmatyzującego przedstawiania sytuacji dziecka wychowującego się w rodzinie ubogiej, rodzinie niepełnej, rozbitej wskutek rozvodu, czy dziecka osieroconego (Brzezińska, 2008; Cęcelek, 2011; Pyżlak, 2013). Zazwyczaj rodziny te są ukazywane jako biedne i pozostające na marginesie życia społecznego, natomiast dziecko pochodzące z takiej rodziny jest zdaniem niektórych autorów zagrożone niepowodzeniami dydaktycznymi oraz edukacyjnymi, a także problemami psychologicznymi. Niewiele więcej uwagi w piśmiennictwie poświęcono współczesnym rodzinom, w tym rodzinom pełnym, czasami uwikłanym w sytuację rozłączenia wskutek zagranicznej migracji zarobkowej (Danilewicz, 2006; Slany, 2008; Szczygielska, 2013; Urbańska, 2015; Walczak, 2016).

Ponadto w piśmiennictwie brakuje doniesień badawczych dotyczących sytuacji dziecka w rodzinach, w których rodzice pracują w tej samej miejscowości lub nieopodal miejsca zamieszkania, jednak przebywają poza domem większość czasu w ciągu dnia, widując swoje dzieci zazwyczaj późnym wieczorem lub wcześniej rano, gdy odwożą je do szkoły czy przedszkola. W rodzinach tych – o czym niejednokrotnie przy okazji różnych spotkań szkoleniowych i warsztatowych mówią m.in. nauczyciele, pedagodzy oraz psycholodzy szkolni – zazwyczaj sytuacja materialno-bytowa jest w miarę stabilna, chociaż obserwuje się inne problemy o charakterze emocjonalno-społecznym powodujące silne napięcia psychiczne oraz stresogenne u dzieci i młodzieży. Jak zauważa Cudak (2012), „zadania wychowawcze, emocjonalne i społeczne współczesnej rodziny są w czasach współczesnych trudne do spełnienia, ponieważ rodzina jako instytucja społeczno-wychowawcza ulega zmianom, ciągłej ewolucji i nie zawsze nadąża za dokonującymi się w społeczeństwie przemianami społeczno-gospodarczymi” (s. 31). Powstaje zatem potrzeba specjalistycznego przygotowania rodziców do pełnienia funkcji emocjonalnej, socjalizacyjnej i wychowawczej w rodzinie, opartego zarówno na przekazaniu wiedzy teoretycznej, jak i uczeniu praktycznych umiejętności, które ukształtują właściwe postawy rodzicielskie.

RODZINA JAKO MIEJSCE KSZTAŁTOWANIA SIĘ WIĘZI EMOCJONALNEJ MIĘDZY RODZICAMI A DZIEĆMI

Analizując rolę rodziny w psychologicznym kształtowaniu osobowości dziecka i zależności efektów wychowawczych od determinantów tkwiących w rodzicach, warto przede wszystkim zwrócić uwagę na te cechy życia rodzinnego, które można określić jako więź emocjonalną dziecka z rodziną. Jednocześnie należy odróżnić więź dziecka z rodziną powstałą w kontekście poczucia przynależności i przekazywania wzorców kulturowych, od więzi łączącej dziecko z poszczególnymi członkami rodziny, powstałej na bazie relacji przywiązania, np. dziecko–matka, dziecko–ojciec czy dziecko–rodzeństwo. Więź dziecka z rodziną kształtuje się na przestrzeni jego socjalizacji w rodzinie, w toku zaspokajania potrzeb, realizacji pragnień i wynika z jakościowego sposobu ich zaspokajania przez najbliższe osoby, przede wszystkim rodziców. Dominiak (2002) uważa, że więź emocjonalna pojawia się już w bardzo wczesnym stadium rozwoju dziecka, około ósmego miesiąca życia, kiedy to „nabywa ono wszystkich niezbędnych do wytworzenia więzi emocjonalnych i zdolności poznawczych” (s. 53). Więź emocjonalna tworzy się dzięki tzw. zachowaniom inicjującym, a trwa dzięki zachowaniom podtrzymującym lub wzmacniającym. Istnienie więzi zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia zachowań swoistych dla więzi emocjonalnej (ekspresja więzi). Wszystkie te zachowania, takie jak inicjujące, podtrzymujące, wzmacniające i ekspresywne, są zachowaniami wiążącymi (Greszta, 2000).

Żadna z rodzin nie istnieje w odosobnieniu. Obserwuje się zatem wzajemne oddziaływanie zarówno społeczeństwa na rodzinę, jak i rodziny na społeczeństwo (Prusik, 2006). Pospiszyl i Żabczyńska (1981) zauważyli, że „w rodzinie dziecko nawiązuje pierwsze kontakty z innymi ludźmi i zdobywa pierwsze doświadczenia z dziedziny współżycia społecznego, stają się one podwaliną i zaczątkiem rozwoju społecznego małego człowieka, rzutując nieraz w decydujący sposób na całe jego życie” (s. 8). Rodzina jest więc dla dziecka tzw. grupą odniesienia, z którą jest silnie związane i która przekazuje mu pierwsze, niejednokrotnie najważniejsze w życiu opinie, oceny oraz normy. To właśnie w tej grupie dokonuje się identyfikacja dziecka z rodzicami, której podstawą są silne więzi emocjonalne. Wartości i normy, które dziecko otrzymuje w rodzinie, wpływają na kształtowanie się jego cech osobowościowych i na zachowanie. Poprzez takie mechanizmy jak naśladownictwo czy warunkowanie instrumentalne dziecko uczy się wielu wzorców zachowań, które stosuje w różnych sytuacjach społecznych. Harmonijny rozwój zapewnia dziecku wychowywanie się w atmosferze miłości i wsparcia emocjonalnego. Jak zauważył Cudak (2012),

dzieci mające zaburzone stosunki uczuciowe z rodzicami, emocjonalnie odrzucane przez rodziców, wykazują często postawę lękową i wrogość. Sytuacja ta sprzyja ich nieprawidłowej socjalizacji i niewłaściwemu ukształtowaniu się osobowości. Stałe poczucie zagrożenia, lęk i wrogość powodują silne napięcia emocjonalne, na które dziecko reaguje agresją lub biernością, a nawet apatią. (s. 35)

Ten sam badacz wskazuje, że „sposób reakcji na odrzucenie emocjonalne przez rodziców zależy między innymi od struktury stosunków w rodzinie, od stylu wychowania, wzorów i wartości, jakie rodzina przekazuje dziecku, postaw rodzicielskich, a także właściwości cech osobowych dziecka” (Cudak, 2012). Współcześnie widoczny ilościowy i jakościowy deficyt więzi rodzinnych przyczynia się do niezadowolającego zapewnienia dzieciom właściwych warunków rozwoju osobowego oraz emocjonalnego.

Szczepański – jeden z czołowych polskich socjologów – definiując pojęcie rodziny, opisuje ją jako grupę, którą łączą określone stosunki, opierające się na zależnościach związku małżeńskiego i powinnościach rodzicielskich. Rodzina jego zdaniem to „mała grupa pierwotna złożona z osób, które łączy stosunek małżeński i rodzicielski oraz silna więź międzyosobnicza, przy czym stosunek rodzicielski używany jest w szerokim, społeczno-prawnym rozumieniu tego terminu, umacniany z reguły prawem naturalnym, obyczajami i kontekstem kulturowym” (Szczepański, 1970, s. 70). Autor w swojej definicji podkreśla znaczenie silnej więzi, która istnieje między członkami rodziny. Jednocześnie odwołuje się zarówno do norm obyczajowych, jak i sankcji prawnych warunkujących powstanie oraz funkcjonowanie rodziny. To właśnie w rodzinie odbywa się proces wrastania dziecka do życia w społeczeństwie. To ona stanowi miejsce pierwotnej socjalizacji, w niej dziecko uczy się podstawowych ról społecznych, nabywa umiejętność współżycia z innymi osobami, poprzez modelowanie i naśladowanie rodziców wie, jak można rozwiązywać konflikty i jak należy wyrażać uczucia wobec bliskich mu osób. Rodzina – jak zauważa Mysłakowski – „jest instytucją i grupą społeczną, która pełni wiele rozmaitych funkcji” (Janke, Brajgel, Kawula, 2004, s. 58). Jednocześnie rodzina to bardzo ważne miejsce doświadczeń życiowych jednostki. Rodzice poprzez swoje postawy wychowawcze kształtują osobowość dzieci oraz przekazują im odpowiednie wartości i wzory zachowań. W literaturze socjologiczno-pedagogicznej istnieją różne klasyfikacje funkcji rodziny, które różnią się ich liczbą, zakresem i zasadami, a także samą terminologią. Dla potrzeb artykułu odwołam się do typologii kilku wybranych autorów: Ziemskiej, Tyszki i Adamskiego.

Ziemska funkcje rodziny dzieli na: prokreacyjną, produkcyjną, usługowo-opiekuńczą, socjalizacyjną i psychohigieniczną (Pilch, 2006). Z kolei Tyszka – polski socjolog

rodziny – zwraca uwagę na 10 funkcji rodziny, które łączy w cztery podstawowe grupy (Krzysińska-Żach, Izdebska, Danilewicz, 1995):

1. funkcje biopsychiczne: prokreacyjna, seksualna;
2. funkcje ekonomiczne: materialno-ekonomiczna, opiekuńczo-zabezpieczająca;
3. funkcje społeczno-wyznaczające: klasowa lub uklasawiająca, legalizacyjno-kontrolna;
4. Funkcje socjopsychologiczne: socjalizacyjno-wychowawcza, kulturalna, rekreacyjno-towarzyska, emocjonalno-ekspresyjna.

Trzeci z wymienionych badaczy – Adamski – jest autorem obszernej klasyfikacji funkcji rodziny. Dokonał on podziału ze względu na kryterium rodziny jako grupy społecznej i instytucji oraz jej trwałości i zmienności. Uwzględniając podział funkcji oparty na kryterium rodziny jako grupy i instytucji, Adamski wyróżnia:

- funkcję instytucjonalną: prokreacyjną, ekonomiczną, opiekuńczą, socjalizacyjną, stratyfikacyjną;
- funkcję osobową: małżeńską, braterską, rodzicielską.

W drugim podziale – uwzględniającym trwałość i zmienność rodziny – Adamski wskazał (Pilch, 2006):

- funkcje pierwszorzędne: prokreacyjną, socjalizacyjną, miłości;
- funkcje drugorzędne: ekonomiczną, opiekuńczą, stratyfikacyjną, rekreacyjną, religijną, integracyjną.

Każdy z wymienionych badaczy w swojej typologii podkreśla znaczenie wzajemnych relacji rodzinnych w aspekcie życia emocjonalnego i uczuciowego w rodzinie, nazywając je funkcją psychohigieniczną (Ziemska), socjopsychologiczną (Tyszka) czy też osobową lub pierwszorzędną (Adamski). Najogólniej każdą z tych funkcji rodziny można określić jako funkcję emocjonalną. Ma ona szczególne znaczenia dla utrzymywania harmonii wewnątrzrodzinnej, bowiem to właśnie ta funkcja wyznacza relacje i wzajemne stosunki między rodzicami a dziećmi, określa stosunki między rodzeństwem czy też relacje łączące wnuków z dziadkami. Jednocześnie jest to jedna z najbardziej elastycznych funkcji, która w wyniku różnych zniekształceń dotychczasowej stabilności życia rodzinnego ulega zachwianiu, wskutek czego dezorganizuje jakość życia rodzinnego. Więzy emocjonalna łącząca dzieci i rodziców jest niezwykle wrażliwa na wszelkie dychotomie pojawiające się w strukturze rodziny. Stąd też tylko optymalne zaspokojenie potrzeb materialnych i ekonomicznych warunkuje prawidłową realizację funkcji opiekuńczo-wychowawczej, co w konsekwencji stanowi solidną podstawę do umacniania wewnątrzrodzinnej więzi emocjonalnej.

Stabilizacja i bezpieczeństwo życia rodzinnego są możliwe dzięki wymianie emocjonalnej. Konstruktwna wymiana stwarza warunki do rozwoju osobowości, a tym samym do zapewnienia dojrzałości emocjonalnej i osiągnięcia równowagi psychicznej. W piśmiennictwie funkcję wymiany emocjonalnej nazywa się często funkcją ekspresji uczuć lub funkcją zapewniającą członkom rodziny poczucie bezpieczeństwa. W rodzinie, w której między rodzicami i dziećmi wytworzyła się silna oraz trwała więź emocjonalna, możliwe jest ugruntowanie i doświadczenie poczucia stabilizacji, harmonii oraz samorealizacji. Więzy emocjonalna pełni ważną funkcję nie tylko w samej instytucji rodziny, ale przede wszystkim przyczynia się do zachęcenia ogółu społeczeństwa do kultywowania zdrowia psychicznego. Dzięki funkcji emocjonalnej, którą powinna realizować każda rodzina, zaspokajane są nadrzędne potrzeby człowieka, takie jak miłość, przynależność do grupy, uznanie, szacunek, a także poczucie bezpieczeństwa i akceptacji. Najważniejszą rolę w kształtowaniu się więzi emocjonalnej z rodzicem (opiekunem) odgrywają dwa rodzaje potrzeb, a mianowicie potrzeba biologiczna i potrzeba bezpieczeństwa. Zaspokojenie obu z nich zależy od wysiłku i zaangażowania przede wszystkim obydwójga rodziców. Natomiast „głównym «obiektem» przywiązania staje się ta osoba, która najczęściej i najlepiej reaguje na sygnalizowany przez dziecko dyskomfort, bądź fizyczny, taki jak: głód, bądź psychiczny, na przykład strach” (Dominiak, 2002, s. 52). Poczucie więzi emocjonalnej dziecko otrzymuje głównie przez bliskie oraz serdeczne relacje z rodzicami, rodzeństwem, dziadkami i innymi członkami rodziny. Wytworzenie silnej więzi emocjonalnej dziecka z rodziną oraz z poszczególnymi osobami wchodzącymi w skład rodziny jest możliwe wyłącznie dzięki pozytywnej atmosferze domu rodzinnego i miłości okazywanej dziecku przez osoby mu najbliższe. Badania, które przeprowadził Goleman (2007), pokazują, że sposób, w jaki rodzice traktują dzieci, ma głęboki i trwały wpływ na życie emocjonalne dziecka. Niewątpliwie więź emocjonalna z rodziną, a przede wszystkim poczucie jej istnienia pomaga dziecku w osiągnięciu dojrzałości emocjonalnej, rozumianej jako świadome kierowanie swoim zachowaniem i posiadanie umiejętności przystosowania się do środowiska społecznego (Czeredreka, 1988). W rodzinie kształtują się pierwsze więzi, które integrują członków rodziny. Szczególnie ważne jest wytworzenie i utrzymanie więzi emocjonalnej, a także więzi uczuciowej, terytorialnej, narodowościowej, ekonomicznej, światopoglądowej, intelektualnej, kulturowej wraz z tradycjami, zwyczajami i obyczajami w rodzinie (Gašior, 1983). Prawidłowy styl wychowania dziecka w rodzinie, w tym wypełnianie funkcji rodzicielskich, odpowiednie stosunki uczuciowe między dziećmi a rodzicami oraz między rodzeństwem są najważniejszymi determinantami optymalnego rozwoju społecznego i emocjonalnego dziecka.

ZANIEDBANIE DZIECKA - PRZEJAWY KRZYWDZENIA EMOCJONALNEGO

Zaniedbanie jest jednym z przejawów przemocy stosowanej wobec dziecka i może obejmować sferę zarówno psychiczną, jak i fizyczną (Bragiel, 1998). Niejednokrotnie zdarza się, że problematyka dotycząca zaniedbania psychicznego jest bagatelizowana. Wynika to z tego, że w społecznej świadomości ciągle pokutuje mit interpretowania i diagnozowania potrzeb dziecka wyłącznie przez pryzmat właściwej realizacji funkcji ekonomicznej w rodzinie. Zgodnie z tym założeniem w rodzinach, w których standard życia jest wysoki i które zapewniają dzieciom znakomite warunki materialne i socjalne, nie powinny występować jakiegokolwiek problemy natury opiekuńczo-wychowawczej, w tym zaspokajania potrzeb emocjonalnych dziecka. Niewątpliwie dziecko rozwija się najlepiej w rodzinie, która zapewnia atmosferę miłości i opieki wychowawczej, realizowanej w optymalnych warunkach materialnych. Największe znaczenie dla właściwego rozwoju dziecka mają jednak prawidłowe więzi między dzieckiem a rodzicami czy też dzieckiem a innymi członkami rodziny. Każde zaburzenie tych relacji wpływa destrukcyjnie na kształtującą się psychikę dziecka i zwiększa u niego ryzyko pojawienia się w późniejszym okresie zaburzeń zachowania.

Badacze zainteresowani problematyką zaniedbania dziecka pierwsze próby definiowania tego pojęcia podejmowali od lat 60. XX w. Jak zauważyła Brągiel (1998), „definicja zaniedbania, podobnie jak niemal każda definicja, nosi na sobie znamię historii i kultury danego społeczeństwa, w tym sensie, że jest zależna od treści uznawanych w danym społeczeństwie i od standardów kulturowych przyjmowanych w danym społeczeństwie” (s. 277). Stąd też w różnych kontekstach kulturowych można zaobserwować nieco odmienny styl zajmowania się tą tematyką i interpretowania tego, co można uznać za przejaw zaniedbania dziecka. Na przestrzeni lat badacze poszukiwali wskaźników, które umożliwiałyby dokładne określenie zaniedbania oraz szczegółowo i konkretnie wskazywałyby na jego przejawy. Zamiarem uczonych było również wskazanie, co należy poprawić w życiu dziecka, tak aby mieszkało i wychowywało się w jak najlepszych warunkach. Rezultatem tych poszukiwań było opracowanie przez zespół badawczy pod kierunkiem Polansky'ego *Skali poziomu życia (Childhood Level of Living Scale, CLL)*, która umożliwiała pomiar zaniedbania (Bragiel, 1998). Arkusz pomiaru zaniedbania poddano jednak krytyce głównie z tego powodu, że utrudniał – lub wręcz uniemożliwiał – badanie i rozpoznanie zaniedbania emocjonalnego w rodzinach o wysokim statusie materialnym lub materialnym i społecznym. Podano dwa powody tej sytuacji. Po pierwsze, zaniedbanie jest zazwyczaj kojarzone wyłącznie z biedą. Drugim powodem było to,

że autorytet rodziców i zajmowane przez nich stanowisko jest czynnikiem hamującym ich zgłoszenie do instytucji pomocowych, w tym zajmujących się opieką nad dziećmi (Bągiel, 1998). W Polsce problem zaniedbania dziecka został zbadany tylko pośrednio i wiąże się przede wszystkim z opracowaniem w latach 80. XX w. przez Marynowicz-Hetkę narzędzia pomiaru zagrożenia wydolności wychowawczej rodziny niepełnej. Narzędzie to pozwala jedynie ocenić skalę problemu w przypadku rodzin niepełnych. W przypadku diagnozy skali tego zjawiska w rodzinach pełnych pojawia się problem, ponieważ – jak zauważa Bągiel (1998) – „w zasadzie nie dysponujemy w kraju narzędziem pozwalającym dokonywać pomiaru zaniedbania dziecka jak i sprawnym systemem interwencji w takiej sytuacji” (s. 279). Warto zauważyć, że na przestrzeni ostatnich dwóch dekad nadal nie opracowano narzędzia pozwalającego diagnozować zjawisko zaniedbania emocjonalnego dziecka w rodzinie. Stąd też problem ten pozostaje ciągle słabo zbadany i praktycznie nieobecny w piśmiennictwie zarówno pod względem wskaźników ilościowych, jak i przejawów jakościowych.

Zjawisko zaniedbania dziecka w rodzinie może przyjmować różną formę, począwszy od sfery materialnej, fizycznej, przez obszar opiekuńczo-wychowawczy i edukacyjny, kończąc na zaniedbaniu psychicznym oraz emocjonalnym, zazwyczaj najmniej widocznym, ale najbardziej dotkliwym dla prawidłowego rozwoju i kształtowania się osobowości dziecka. Początkowo przemoc w rodzinie – jako przejaw patologii społecznej – przypisywano bezpośrednio rodzinom patologicznym, a więc żyjącym na tzw. marginesie życia społecznego, gdzie takie zjawiska jak alkoholizm, przestępczość, prostytutka były czymś powszechnym. Takie rozumienie problemu przemocy i łączenie jej obecności wyłącznie z rodzinami dysfunkcyjnymi zmieniło się, gdy grupa uczonych z Uniwersytetu w New Hampshire w efekcie prowadzonych badań wykazała, że przemoc jest zwykłym przejawem funkcjonowania rodziny (poza niektórymi przypadkami patologii) i w tym kontekście zjawisko to występuje statystycznie często, jest atrybutem kulturowo oraz jest częścią życia we wszystkich społeczeństwach (Bągiel, 2016; Piekarska, 1991). Różne aspekty zjawiska przemocy wobec dziecka są ustawicznie ujawniane, a zgromadzona na ten temat wiedza i wyniki badań pozwalają skonkretyzować poszczególne formy przemocy oraz opisać ich występowanie w różnych środowiskach wychowawczych. W piśmiennictwie terminów *przemoc wobec dziecka* i *krzywdzenie dziecka* zazwyczaj używa się zamiennie (Bągiel, 2016). Przemoc psychiczna nazywana czasami *emocjonalnym krzywdzeniem dziecka* czy *zaniedbywaniem emocjonalnym* jest jedną z czterech opisanych dotychczas form przemocy wobec dziecka. Glaser z Instytutu Psychologii Klinicznej w Londynie do przejawów krzywdzenia psychicznego zalicza:

1. Uczuciową niedostępność, brak reakcji emocjonalnej, zaniedbanie: opiekunowie są zaabsorbowani własnymi trudnościami, takimi jak zaburzenia psychiczne (depresja poporodowa), czy własnym poczuciem krzywdy lub przytłaczającymi obowiązkami w pracy. Nie są w stanie samodzielnie zaspokoić potrzeb emocjonalnych dziecka ani znaleźć innych sposobów ich zaspokojenia;
2. Przypisywanie dziecku negatywnych cech, błędna ocena dziecka: wrogość, oczernianie, odrzucanie, dziecko postrzegane jest jako zasługujące na takie traktowanie. Niektóre dzieci mogą zacząć wierzyć w przypisywany im wizerunek i wcielać go w życie;
3. Niekonsekwentne i niewłaściwe dla rozwoju dzieci interakcje: stawianie dziecku oczekiwań wykraczających poza możliwości na danym etapie rozwoju, nadmierna opiekuńczość, ograniczenie poznawania i uczenia się, narażenie na zawstydzające lub traumatyczne wydarzenia i interakcje, np. narażenie dziecka na bycie świadkiem przemocy domowej lub próby samobójczej rodzica. Tacy rodzice często sami nie mają odpowiednich, pozytywnych doświadczeń i krzywdzą dzieci bezmyślnie;
4. Nieuznawanie lub lekceważenie indywidualności i odrębności dziecka: wykorzystywanie dziecka do zaspokojenia potrzeb psychologicznych rodzica, nieumiejętność rozróżniania między rzeczywistością a życzeniami czy oczekiwaniami dorosłego. Może to się objawiać powodowanymi przez dorosłego zaburzeniami u dziecka;
5. Uniemożliwianie dziecku adaptacji społecznej: wspieranie postaw antyspołecznych, np. przekupstwo, zaniedbanie psychiczne, niezapewnianie odpowiedniej stymulacji poznawczej lub możliwości doświadczenia, uczenia się, może to być nakłanianie dziecka do czynów przestępczych (Morawska, 2011).

Specjaliści zajmujący się problemem zaniedbania czy krzywdzenia emocjonalnego wyróżniają aktywne i bierne formy tego rodzaju przemocy wobec dziecka. Wśród aktywnych form można wyróżnić przede wszystkim agresję słowną oraz wrogość w stosunku do dziecka, a także takie działania jak straszenie, szantażowanie finansowe i emocjonalne, wymuszanie posłuszeństwa, negowanie osiągnięć dziecka, uszczypliwości, sarkazm, upokarzanie, wyręczanie dziecka, rywalizowanie z dzieckiem poprzez przekazywanie komunikatów, że dziecko może być w pewnych obszarach gorsze. Do zachowań biernych należy zaliczyć takie postępowanie jak unikanie interakcji z dzieckiem, izolowanie, emocjonalne odrzucenie, zaniedbywanie potrzeb uczuciowych, wysyłanie sprzecznych komunikatów, manipulowanie relacjami dziecka z rodzeństwem lub drugim rodzicem czy karanie za porażki

odebraniem uczuć. Krzywdzenie emocjonalne jest efektem trwałego negatywnego nastawienia rodziców do swego dziecka, które jest widziane jako niezastępujące na uwagę i miłość (Bragiel, 2016). W przypadku zaniedbania lub krzywdzenia emocjonalnego sprawcą jest zawsze rodzic, a więc najbliższa dziecku osoba, do której jest ono przywiązane emocjonalnie. W tej sytuacji dom rodzinny staje się nie tylko miejscem, w którym dziecko ma możliwość zaspokojenia swoich podstawowych potrzeb fizycznych, doświadczania harmonijnego rozwoju czy wychowywania się w warunkach sprzyjających zdrowiu psychicznemu. W skrajnych sytuacjach rodzina staje się środowiskiem zaniedbującym jedno z podstawowych praw dziecka, prawa do wychowywania się w szczęśliwej rodzinie, w której rodzice obdarzają dziecko emocjonalnym wsparciem, dając mu to, co najważniejsze i najcenniejsze – swój czas i poświęcenie.

KRYZYS CZASU VS ZANIEDBANIE EMOCJONALNE DZIECKA W RODZINIE

Dokonujące się przemiany w różnych obszarach życia bezpośrednio związane z tym, że zwiększyła się rola informacji i nastąpił błyskawiczny rozwój nowoczesnych technologii cyfrowych przyczyniły się do powstania nowych – często początkowo niedostrzeganych – zagrożeń dla instytucji rodziny. Współczesny świat został wykreowany przez wirtualną rzeczywistość, którą tworzy społeczeństwo otwarte na ustawiczne zmiany i wyzwania. Ludzie stali się niezwykle mobilni, coraz szybciej i łatwiej z różnych powodów przemieszają się z miejsca na miejsce, są coraz częściej powiązani ze sobą nie poprzez relacje osobowe, wyznaczone przez bezpośrednie kontakty międzyludzkie, ale czują się zobligowani do nawiązywania komunikacji, wykorzystując w tym celu różne kanały komunikacyjne oraz technologie cyfrowe. W tym nowym, komunikacyjnym wszechświecie funkcjonują również rodziny z dziećmi. Niejednokrotnie w celu poprawy dobrobytu i zapewnienia realizacji podstawowych potrzeb egzystencjalnych cała rodzina lub jej wybrani członkowie zostają zmuszeni do mobilności przestrzennej. Najczęściej są to migracje o charakterze zarobkowym zarówno wewnątrz, czyli w obrębie jednego państwa, jak i zewnętrzne, czyli zagraniczne. Zjawisko to przyczynia się do osłabienia funkcji wspierającej rodziny pochodzenia i środowiska lokalnego. Jednocześnie ulegają rozluźnieniu relacje w różnych aspektach funkcjonowania rodziny, między migrującymi rodzicami a dziećmi, migrującym jednym rodzicem a dziećmi czy też wnukami przebywającymi z rodzicami w kraju migracji docelowej a dziadkami pozostającymi w kraju ojczystym (Szczygielska, 2013; Walczak, 2016).

Rzeczywistość technologicznych daje możliwość znalezienia pracy w każdym zakątku świata, a także jej wykonywania na odległość z wykorzystaniem komputera czy innych narzędzi, w formie tzw. pracy zdalnej. Z jednej strony zjawisko to umożliwia zaspokojenie rodzinie podstawowych potrzeb i zapewnienie jej członkom w miarę stabilnej sytuacji materialno-ekonomicznej, ale z drugiej strony stanowi czynnik wywołujący wiele niekorzystnych skutków w utrzymaniu harmonii życia rodzinnego i zapewnieniu trwałości więzi wewnątrzrodzinnych. Miczyńska-Kowalska (2013) zwraca uwagę na to, że rodzina może stać się zagrożeniem dla swoich członków wówczas, gdy zbyt łatwo ulega wpływom zewnętrznym i nowościom, wyzbywając się tradycyjnych wartości i norm, przyjmuje wszystko, co niesie za sobą kultura globalna. Rodzina uwikłana w styl i modę narzuconą jej przez tę kulturę, staje się miejscem, w którym dziecko zamiast miłości i ciepła domu rodzinnego otrzymuje wyłącznie gotowe produkty kultury konsumpcyjnej w postaci życia w luksusie, w którym wartość człowieka wyznaczają prestiżowe marki ubrań czy telefonu. Ziemska (2009) wskazuje, że jednym z czynników materializmu są wartości i postawy wychowawcze rodziców, a więc „tendencje do zachowania się w pewien specyficzny sposób w stosunku do dziecka” (s. 33). Rodziny, które stawiają na konsumpcję w swoim codziennym życiu, generalizują postawę „mieć” nad „być”. Taka cecha zachowania jest typowa dla rodziców wywodzących się z pokolenia X, a więc ludzi obojętnych, pasywnych, pozbawionych złudzeń, którzy zachłystnęli się wolnym rynkiem, różnorodną możliwością konsumpcji czy czerpania przyjemności z życia, a także niezależnych, pozbawionych granic (Brożek, 2011; Melosik, 1999). Przedstawiciele pokolenia X nie dążą do zawodowego sukcesu i wysokiej pozycji społecznej. Jak zauważa Wajs (1998), istotą jest tu „świadome negocjowanie rządzących współczesnym światem brutalnych zasad i uzyskiwanie wszelkich korzyści możliwie najmniejszym kosztem” (s. 16). Melosik (2003) pisze natomiast, że „do pokolenia tego adresowana jest bez wątpienia jedna z reklam pepsi, o czym świadczą zawarte w niej pojęcia: odrobina absurdu, mnóstwo wolnego czasu, rock'n'roll, lato, swoboda, džinsy, skateboard, grunge, graffiti, drobne przyjemności, niekończące się rozmowy przez telefon, taniec, popcorn” (s. 27). Opisując pokolenie X warto podkreślić, że cechuje je „zero look” – stan bylejakości, „żadnych nawiązań do stylów”, „estetyka nieobecności” (Konstankiewicz, 1998, s. 56). Rodzice wywodzący się z tego pokolenia chcą za wszelką cenę pracować, jak najwięcej, by zapewnić odpowiedni byt swoim dzieciom. Najczęściej odbywa się to kosztem czasu, który mogą poświęcić własnemu dziecku. Im więcej obowiązków zawodowych mają rodzice, tym dłużej przebywają poza domem. W ten sposób maleje ilość potencjalnego czasu, który mogliby poświęcić własnemu dziecku. Skutkiem jest ich nieobecność w codziennym

życiu dziecka, a także brak zainteresowania jego osobą, problemami i trudnościami (Stepaniuk, 2016). Prowadzi to do wielu problemów emocjonalnych, społecznych, wychowawczych, a czasami nawet i dydaktycznych. Podobnie kwestię zaniedbania emocjonalnego dziecka rozpatruje Brągiel (2016), która pisze, że przejawia się ono „w braku okazywania dziecku ciepła emocjonalnego oraz poświęcaniu mu niewystarczającej uwagi i zainteresowania, a także braku chęci opiekowania się dzieckiem i w okazywaniu mu lekceważenia w połączeniu z zaniedbaniem fizycznym” (s. 26). Podobnie zaburzenie więzi emocjonalnej między rodzicami a dzieckiem interpretuje Cudak (2012). Jego zdaniem ten rodzaj zaburzenia może przybierać różne formy. „Należą do niech między innymi rozluźnienie więzi emocjonalnej w rodzinie między jej członkami, obojętność emocjonalna rodziców wobec dziecka, wreszcie zanik więzi emocjonalnej przechodzący w negatywne układy emocjonalne” (Cudak, 2012, s. 35). Następnie badacz ten wymienia wiele konsekwencji destrukcyjnych relacji między rodzicem a dzieckiem, pisząc

brak pozytywnych uczuć rodziców wobec dziecka cechuje wzajemny chłód emocjonalny, brak emocjonalnego zainteresowania problemami dziecka. Rodzice w takich przypadkach, choć mogą starać się o stworzenie pozorów dbałości o dziecko, jednocześnie skutecznie izolują je od siebie. Może również cechować ich ukryta lub jawna bez troska o dobro dziecka. Rodzice mało odpowiedzialni i obojętni uczuciowo wobec dzieci zaniedbują je, nie interesują się ich wynikami szkolnymi i sposobem wykorzystywania czasu wolnego.

(Cudak, 2012, s. 35)

Dzieci, którym rodzice nie poświęcają wystarczająco dużo czasu, z reguły pozostają poza kontrolą dorosłych. Skutkuje to tym, że poszukują alternatywnych form akceptacji i spędzania czasu wolnego, niejednokrotnie emocjonalną pustkę wypełniając wkroczeniem w świat uzależnień i niebezpiecznych znajomości internetowych. Długotrwała nieobecność rodziców w domu zakłóca dotychczasowe role w rodzinie. Zmieniają się przede wszystkim źródła autorytetów i zanikają wcześniej wykreowane wzorce oparte na tradycyjnym podziale ról w rodzinie.

Kryzys czasu w rodzinie ma wymiar zarówno ilościowy, przejawiający się ustawicznym brakiem czasu, jak i jakościowy, który cechuje się tym, że mimo spędzanych chwil z rodziną czas nie jest wykorzystywany konstruktywnie z korzyścią dla dzieci oraz dla rodziców. Można zatem spędzać czas w rodzinie nie ze sobą, na zasadzie emocjonalnej bliskości, współodczuwania i przeżywania wspólnych chwil, ale przebywając jedynie obok siebie, milcząc, nie rozmawiając ze sobą. Kryzys czasu, czy też inaczej deficyt

czasu, powoduje ograniczenie podstawowych celów i zadań, jakie powinna realizować instytucja rodziny. Jednocześnie „kryzys jest określany jako przeszkoda w osiągnięciu celów życiowych, której nie da się usunąć za pomocą konwencjonalnych metod” (Nowak, 2012). Sytuacja kryzysowa jest zawsze nierozzerwalnie związana z reakcją emocjonalną. Indywidualne postrzeganie kryzysu życiowego jest często konsekwencją wyimaginowanej percepcji własnej sytuacji, która w danym momencie dodatkowo jest uwikłana w okoliczności stresogenne. Skutkuje to pojawieniem się negatywnych reakcji emocjonalnych. Kryzys czasu w rodzinie – będący jednym z generatorów zaniedbania emocjonalnego dziecka – można określić jako dysfunkcję rodziny w zakresie zaspokajania potrzeb emocjonalnych dziecka. Nowak (2012), charakteryzując rodziny w kryzysie wieloprotymowym, wymienia kilka jego istotnych przejawów, takich jak niski poziom adaptacyjności i wzajemnego zrozumienia, silne poczucie trudności rozwojowych, wysoki poziom dezintegracji, silne poczucie upośledzenia funkcjonalnego, tendencja do przyjmowania przez członków rodziny niefunkcjonalnych ról rodzinnych, osłabienie więzi rodzinnych i zaburzenia w komunikacji wewnętrznej, znaczne deficyty w zakresie umiejętności wspólnego rozwiązywania problemów, w tym artykułowania potrzeb oraz poszukiwania pomocy i wsparcia społecznego. Skutki zaniedbania emocjonalnego dziecka, a wśród nich wychowywanie się pod opieką rodziców nieczułych i niewrażliwych na jego potrzeby, są najczęściej opisywane jako zaburzenia w tworzeniu się u dziecka przywiązania, czyli swoistej i długotrwałej więzi z rodzicem (Brażel, 2016). Rodzice, wychowujący dziecko w rodzinie borykającej się z kryzysem czasu, kompensują mu brak bezpośredniego zainteresowania, skupiając się wyłącznie na roli żywiciela dbającego jedynie o egzystencję i zapewnienie dziecku bytu ekonomicznego na wysokim poziomie. Taka sytuacja w może mieć dramatyczne następstwa w dorosłym życiu dziecka, przede wszystkim może ono „wykazywać trudności w zachowaniu się, doświadczać poważnych niepokojów, ma problemy w relacjach z innymi. Dzieci krzywdzone emocjonalnie odróżniają się od swoich rówieśników przede wszystkim znacznie niższym poczuciem wartości, brakiem pewności siebie, słabymi wynikami w szkole, ogólnym poczuciem nieszczęścia” (Brażel, 2016, s. 29). Dziecko zaniedbane emocjonalnie wychowuje się w rodzinie, która nie daje mu pełnych możliwości poczucia własnej wartości, szacunku do samego siebie, bezpieczeństwa i godności, a także realizacji potrzeby bycia akceptowanym oraz kochanym przez najbliższe mu osoby – rodziców.

PODSUMOWANIE

Rodzina to instytucja realizująca wszechstronne funkcje, m.in. produkcyjną, ekonomiczną, opiekuńczo-wychowawczą, socjalizacyjną, psychohygieniczną i emocjonalną,

ale jest to również miejsce, w którym stabilny rozwój dziecka może ulec zagrożeniu. Jak wskazałam w tym artykule, jednym z aspektów niosących niebezpieczeństwo dla harmonijnego życia współczesnej rodziny jest kryzys czasu i związana z nim przemiana wartości pielęgnowania więzi emocjonalnych na rzecz zdobywania środków materialnych gwarantujących stabilny byt w rodzinie. Dziecko pozbawione bliskiej relacji emocjonalnej z rodzicami nie kształtuje prospołecznego i empatycznego nastawienia do innych ludzi oraz w toku socjalizacji uczy się obojętności wobec innych osób, a czasami nawet zachowań agresywnych. Słomczyńska (2014) – mówiąc o kryzysie współczesnej rodziny – opisuje go w kontekście patologii społecznej. Podobną tezę prezentują Pytka i Nowak (2010), twierdząc, że nierozwiązane czy zaniedbane problemy społeczne przyczyniają się do powstawania zjawisk patologicznych, które stanowią zagrożenie nie tylko dla osób i grup nimi dotkniętych, ale także dla całości funkcjonowania danej społeczności. Rola rodziny w zapewnieniu optymalnych warunków rozwoju dziecka jest zasadnicza. To w rodzinie kształtują się cechy psychiczne dziecka, jego zachowania, a także reakcje emocjonalne, to właśnie w niej dziecko uczy się rozwiązywania konfliktów i okazywania uczuć innym osobom. Jakie więc środki zaradcze należy podjąć, aby rodzina wypełniała swoje funkcje i zadania zgodnie z ich pierwotnym założeniem, a przede wszystkim zapewniała dziecku emocjonalną bliskość? Myślę, że odpowiedź na powyższe pytanie można odnaleźć w następujących słowach: „dzieci muszą dostawać od opiekunów nie tylko pokarm czy odzienie, ale także czułość, serdeczność i miłość” (Bągiel, 2016, s. 28; Piotrowska, 2013, s. 13). Dzieci wychowywane w atmosferze miłości i akceptacji uczą się tego samego oraz w przyszłości obdarzają innych pozytywnymi emocjami i uczuciami. Stąd też wszelkie zaniedbania i zaniechania dbałości o wytworzenie konstruktywnych więzi emocjonalnych między rodzicami a dziećmi skutkują ogromnym ryzykiem zaburzenia osobowości dziecka w przyszłości.

E-mail autorki: asiastepaniuk@wp.pl.

BIBLIOGRAFIA

- Adamski, F. (2002). *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Balcerzak-Paradowska, B. (2004). *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków: przemiany, zagrożenia, potrzeba działań*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- Beck, U. (2002). *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Błędowska, M. (2015). Współczesne znaczenie i rozumienie rodziny przez pary żyjące w kohabitacji. *Wychowanie w Rodzinie*, tom XI, nr 11, 245–260.
- Brańiel, J. (1998). Zaniedbanie dziecka w rodzinie. *Roczniki Socjologii Rodziny*, tom X, 277–288.
- Brańiel, J. (2016). Zaniedbanie jako kategoria przemocy – przejawy i konsekwencje doświadczane przez dziecko. W: B. Górnicka (red.), *Zaniedbanie dziecka. Wybrane aspekty zjawiska* (s. 17–36). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Brożek, D. (2011). Wpływ mediów na relatywizowanie postaw życiowych dzieci i młodzieży szkolnej. Kolumbowie, Pokolenie X, Kreatorzy Youtube. W: A. Adamczyk (red.), *Współczesne zagrożenia młodzieży szkolnej* (s. 103–122). Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA – JR.
- Brzezińska, A. (2008). Proces rozwodowy i jego konsekwencje z perspektywy dziecka. W: B. Kolska-Lach, K. Szymanowska (red.), *Dziecko w sytuacji rozstania rodziców* (s. 30–43). Poznań: Terenowy Komitet Ochrony Praw Dziecka.
- Cęcełek, G. (2011). *Sytuacja szkolna dziecka z rodziny ubogiej*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Cudak, S. (2012). Znaczenie więzi emocjonalnych w rodzinie dla prawidłowego funkcjonowania dzieci. *Pedagogika Rodziny*, 2(4), 31–39.
- Czeredreka, B. (1988). *Potrzeby psychiczne sierot społecznych*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Danilewicz, W. (2006). *Sytuacja życiowa dzieci w rodzinach migracyjnych*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Dominiak, M. (2002). O pojęciu więzi emocjonalnej, stylu przywiązania i schematu poznawczego. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 3–4, 49–70.
- Firlit-Fesnak, G., Szyliko-Skoczny, M. (red.). (2009). *Polityka społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gąsior, H. (1983). Środowisko wychowawcze dziecka w rodzinie niepełnej. *Chowanna*, nr 2.
- Goleman, D. (2007). *Inteligencja emocjonalna*. Poznań: Wydawnictwo Media Rodzina.
- Greszta, E. (2000). Więzy emocjonalna i sposoby jej badania. *Psychologia Wychowawcza*, 1, 57–66.
- Janke, A., Brańiel, J., Kawula, S. (2004). *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Konstankiewicz, P. (1998). *Wieloznaczność jako podstawa konstruowania tożsamości (w kręgu teorii i kultury ponowoczesnej)*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem Z. Melosika. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Krzesińska-Żach, B., Izdebska, J., Danilewicz, W. (1995). *Pomoc dziecku i rodzinie w środowisku lokalnym*. Białystok: Trans Humana.

- Kwak, A. (1994). *Rodzina i jej przemiany*. Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW.
- Melosik, Z. (1999): Coca-cola, soft drink jako „model” życia i tożsamości. W: Z. Melosik (red.), *Ciało i zdrowie w społeczeństwie konsumpcji*. Toruń – Poznań: Wydawnictwo Edytor.
- Melosik, Z. (2003). Edukacja, młodzież i kultura współczesna : kilka uwag o teorii i praktyce pedagogicznej. *Chowanna*, 1, 19–37.
- Miczyńska-Kowalska, M. (2013). Zagrożenia współczesnej rodziny w społeczeństwie ryzyka. *Zarządzenie Mediami*, 1(1), 33–49.
- Morawska, D. (2011). *Krzywdzenie emocjonalne dziecka*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Nowak, B. M. (2012). *Rodzina w kryzysie. Studium resocjalizacyjne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Piekarska, W. (1991). *Przemoc w rodzinie. Agresja rodziców wobec dzieci. Przejawy i psychologiczne uwarunkowania*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Pilch, T. (red.). (2006). *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, t. V*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Piotrowska, A. (2013). Adopcja a rozwój przywiązania. W: E. Kozdrowicz (red.), *Adopcyjne rodzicielstwo. Dylematy, nadzieje, wyzwania* (s. 50–71). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Pospiszyl, K., Żabczyńska, E. (1981). *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Prusik, A. (2006). Przeobrażenia rodziny na przestrzeni wieków. *Szkice Humanistyczne*, 1–2, 123–137.
- Pytka, L., Nowak, B. M. (red.). (2010). *Problemy współczesnej resocjalizacji*. Warszawa: Pedagogium. Wyższa Szkoła Nauk Społecznych.
- Pyżlak, G. (2013). Rodzina dysfunkcyjna i formy jej pomocy. *Perspectiva. Legnickie studia teologiczno-historyczne*, 12(1), 118–130.
- Slany, K. (red.). (2008). *Migracje kobiet: perspektywa wielowymiarowa*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Słomczyńska, M. I. (2014). Patologie społeczne w kontekście kryzysu współczesnej rodziny Resocjalizacja Polska. *Polish Journal of Social Rehabilitation*, 8, 67–80.
- Stepaniuk, J. (2016). Szkolne Koło Młodego Wolontariusza jako antidotum na konsumpcyjny styl życia młodzieży. W: Редакція колегія Бондар В.І. та інші, Гуманітарний корпус, Випуск 7. Збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії (с. 147–155). Вииница: НИЛАН-ЛТД.

- Szczepański, J. (1970). *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa: PWN.
- Szczygielska, I. (2013). *Migracje zarobkowe kobiet i ich wpływ na funkcjonowanie rodzin*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Szlendak, T. (2011). *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Urbańska, S. (2015). *Matka Polka na odległość: z doświadczeń migracyjnych robotnic 1989–2019*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Wajs, Ł. (1998). X inaczej... *Gazeta Wyborcza*, 15.07.1998, s. 16.
- Walczak, B. (2016). *Rodzina transnarodowa: konteksty i implikacje*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Ziemska, M. (1973, 2009). *Postawy rodzicielskie*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Zaborowska, A. (2014). Współczesna rodzina – kryzys czy przemiana? W: M. Brzeziński, J. Jęczeń (red.), *Tożsamość i postępowanie rodziny* (s. 71–84). Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski.

THE CRISIS OF TIME AS A FACTOR GENERATING EMOTIONAL CHILD'S NEGLIGENCE

The article brings up one of rarely discussed issues in the literature subject concerning the problem of child's emotional negligence in a family with a particular accent into the necessary of taking consideration into the topic of full families, including those outstanding by their high material standard. In the article we may see four main parts. After the short beginning the author presents problems of a modern family fetching them to a theoretical and practical reflection with the use of social and pedagogical literature. Next she defines the definition of a family with pointing the most important functions of it. The separate part of the article studies the meaning of internal family relations and the necessary of its forming, mainly due to caring for the link between parents and children. In the further part of the article the author elaborates the matter of emotional negligence in the family often interchangeably depicted as a psycho violence regarding to a child or emotional harm. In the last part of the article one of the most bothering modern society problems is talked over - that is the crisis of time and the crisis of values. That phenomena has direct consequences influencing the quality of internal family relations and compounding because of it the loosening of emotional links between parents and children. First of all, it is seen in the families of working members, where work fulfill the major part of the day and often in the families living or aspiring to live on a high social and economic level, where the primary problem becomes not child's life in poverty or in a material shortage but the

emotional negligence. The summary contains the conclusions with recommendation regarding to possible chances and threats to children brought up in the families that experience the crisis of time.

KEYWORDS:

CHILD, FAMILY, EMOTIONAL NEGLIGENCE, CRISIS OF TIME

Cytowanie:

Stepaniuk, J. (2019). Kryzys czasu w rodzinie jako generator zaniedbania emocjonalnego dziecka. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 18(1), 83–103.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.